

Araştırma Makalesi /Research Article

**ZAPOROG KAZAKLARI VE OSMANLI
TOPRAKLARINA YAĞMA AKINLARI (1530-1630)**

Ahmet ELİBOL*

Öz: Bugünkü Ukrayna'nın tarihsel kökenine gidildiğinde Kazakları görürüz. Zaporog Kazakları denilen bu Kazak grubu menşe itibarıyla Rus Kiev Knezliği zamanında bölgede var olan ve sonradan Ortodokslaşarak asimile olan Karakalpak, Uz, Brendi gibi Türk savaşı boylarına dayanır. Önceleri Kiev Knezliği, 16. yüzyıl itibarıyla de Lehistan bu gibi grupları bir araya getirerek güneyden gelen Türk tehditlerine karşı sınır muhafızı olarak görevlendirildi. Osmanlıya bağlı Kırım Tatar güçlerine karşılık veren ve bilahare Tatar ve Osmanlı topraklarına yağma akınları düzenleyen Zaporog Kazakları 17. yüzyılın başında yoğun olmak üzere Osmanlı'nın Karadeniz'deki Anadolu ve Rumeli liman kentlerine ve kasabalarına büyük yağma saldırıları tertip etti. Trabzon, Sinop ve İstanbul'un varoşları bu saldırılardan nasibini aldı. Bütün bir Karadeniz sahili yüz yıldan fazla korku ve dehşet içinde kaldı. Birçok ahali korkudan iç bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti askeri olarak bunlarla baş etmekte zorlandı. Bu durum Osmanlı ile Lehistan arasındaki siyasi ilişkileri de oldukça kötü etkiledi. 1630'dan sonra Kazakların saldırıları Lehistan ile yaşadığı problemlerden dolayı tedricen azaldı.

Anahtar Kelimeler: Zaporog Kazakları, Ukrayna, Tatar, Kırım, Karadeniz, Osmanlı, Kazak Saldırıları.

**ZAPOROG COSSACKS AND THEIR RAIDING
RAIDS ON THE OTTOMAN LANDS (1530-1630)**

Abstract: When we go to the historical origins of today's Ukraine, we see Cossacks. This group of Cossacks, called Zaporog Cossacks, is based on the Turkish warrior tribes such as Karakalpak, Uz, Brandy, who existed in the region during the time of the Russian Kievan Knezate and later assimilated by becoming Orthodox. Initially, the Kievan Knezate, and from the 16th century onwards

*Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ahmet.elibol@hbv.edu.tr. Orcid: 0000-0003-3837-1176.

Poland, brought such groups together and employed them as border guards against Turkish threats from the south. Responding to the Crimean Tatar forces loyal to the Ottomans, the Zaporog Cossacks organised raids into Tatar and Ottoman territory, and later, in the early 17th century, organised large-scale raids on Ottoman port cities and towns in Anatolia and Rumelia on the Black Sea. Trabzon, Sinop and the outskirts of Istanbul were the victims of these attacks. The entire Black Sea coast remained in fear and terror for more than a hundred years. Many people had to migrate inland out of fear. The Ottoman state found it difficult to cope with them militarily. This situation also had a negative impact on the political relations between the Ottoman Empire and Poland. After 1630, the attacks of the Cossacks gradually decreased due to the problems with Poland.

Key Words: Zaporog Cossacks, Ukraine, Tatar, Crimea, Black Sea, Ottoman, Cossack Attacks.

Extended Abstract: The Russian Kievan Knezate (862-1242) gathered warrior groups belonging to the old Turkic tribes such as Karakalpak, Uz and Brandy as border troops and used them both for raids against the Turkic tribes in the south and for defence against them. These warrior groups became Christianised and assimilated over time. These groups, who resisted the hardships of the steppe life well and later adopted the lifestyle and raiding characteristics of their enemies, the Tatars, were later called Cossacks, a word of Turkish origin. In the 16th century, when the Ukrainian region, where the Cossacks were located, came under the sovereignty of Poland, some of the Cossacks were attached to itself under the name of Registered Cossacks to be used as guards and raiding troops. The other significant part was placed under the command of Polish land nobles. Although these Cossacks of the Orthodox sect, called Zaporog Cossacks, were subjected to pressure from time to time by the land nobles, they continued to be the border troops of Poland. They acted as vanguard troops resisting the Tatars, who made raids from the south into Poland and Ukraine. However, the Cossacks did not fight only in defence, they used their methods against the Tatars and launched plundering attacks on the Crimean Tatar territories. In particular, they plundered cities in the Tatar regions, such as Ozi, Akkerman, Kefe, the outlet of the Black Sea, killing and capturing many people. This situation created diplomatic problems between Poland and the Ottoman Empire, which were friends in the mid-16th century. Poland complained about the Tatar attacks, while the Ottomans complained about the Cossacks plundering the Crimea and its neighbourhood. Towards the end of the 16th century, the Zaporog Cossacks, organised under the command of Hetmans, came to the Ottoman cities on the Anatolian side of the Black Sea in small ships called shayka

and started to plunder the coastal cities and towns of Anatolia, important cities such as Trabzon, Sinop and even the suburbs of Istanbul. These looting raids, which increased in intensity especially at the beginning of the 17th century, put both the people living there and the Ottoman administration in a very difficult situation. In these raids, cities and castles were left in ruins, many people from the public and officials were killed and many were captured. In the archive records that we have utilised, we have seen that especially the king or hetman of Poland and the Ottoman sultan or grand vizier emphasised this issue a lot. In the letters sent by the Ottomans, the horror caused by the Cossacks is revealed. In the middle of the 16th century, the correspondence was more friendly in content and tone, but by the first half of the 17th century it had become harsher, almost to the point of accusing Poland of hostility. Coastal towns on the Black Sea were sacked, people were killed and captured. Faced with this horror, the Ottoman army and navy abandoned everything and went on the hunt for Cossacks. The expeditions and naval battles were unable to reverse the situation. The myth that the Black Sea was a Turkish lake was completely dispelled. As a last resort, the Ottomans started preparations for a campaign against Poland, which was already supporting the Cossacks to a great extent at that time. In 1621, when the Khotin expedition, led by Osman II, resulted in the failure of the Ottoman army, the Cossacks intensified their attacks. In 1625, the Zaporog Cossacks were defeated in a naval battle at Karaharman in the Black Sea. After this date, Cossack attacks against the Ottomans relatively decreased. The main reason for this was that the Cossacks had a dispute with Poland and went to war. In their wars with Poland, the Cossacks also formed alliances with their former enemies, the Tatars, which would lead them to success.

The Cossack attacks, which continued for more than 100 years in Ottoman history, bloodied the Anatolian and Rumelia cities of the Black Sea and caused great fear. The Black Sea was engulfed in a kind of terror and the Ottoman state and society struggled for a long period of time.

Giriş

Karadeniz ve kuzeyindeki bölgeler, hususen İstanbul'u merkez tutan büyük güçlerin ilgi ve ihtirasına mazhar olmuştur. Roma, Bizans ve nihayetinde Osmanlılar, stratejik olarak güvenliklerini temin ve muhafaza etmenin yanında, bölgeyi bir şekilde ellerinde tutmanın ticari açıdan kendilerine olan getirilerini hesap etmiş olmalıdır. Kademeli olarak bahsedilen topraklarına katan Osmanlılar, sadece Uzak Doğu'dan Baltık'a kadar uzanan ticaret yolunun önemli bir kısmını ele geçirmekle kalmamışlar, aynı zamanda özellikle İstanbul'un iâşesi için de mühim bir

kaynak elde etmişlerdir.¹ Daha çok ticaret, İstanbul gibi büyük şehirlerin iaşesi ve güvenlik kaygılarıyla beraber, Osmanlılar 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak planlı bir şekilde Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeleri ele geçirmeye giriştiler. 1475 tarihinde Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne tabi oldu. Arkasından, Bucak Tatarlarının yerleşik olduğu Besarabya'nın güney kısmı 1484'te Osmanlı yönetimine geçti. Boğdan'ın 1511 yılında vergiye bağlanması sonrasında Bug ve Dinyester İrmakları arasındaki Yedisan bölgesi Osmanlılarca ilhak edildi. Osmanlı Devleti'ne tabi vassallardan meydana gelen bu kuşak, bir Rumen prensliği olan ve 1460'tan itibaren Osmanlı egemenliğini kabul eden Eflak ve 1526'da Erdel ile batı yönüne doğru genişledi. Bahsedilen hâkimiyet alanının hemen kuzeyinde, önceleri Litvanya ve aynı zamanda Moskova Knezliği'nin egemenliğinde kalan, ancak 1569 tarihinde Lehistan Krallığı'na katılan boş step bölgeleri, Kazak toplumunun yaşam ve faaliyet alanları oldular.²

Bahsedildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki güvenliğinin yanında, ihtiyaç duyulan ticari metallerin temininde Kuzey Karadeniz limanları önemli bir paya sahip olmuşlardır. Osmanlı himayesinde bölgeyi tutan Kırım Hanlığı'na bağlı Tatarlar, Slav ve hususen Kazaklarla meskûn bölgelere 15. yüzyıldan itibaren yağma amacıyla sürekli akınlarda bulunmaktaydılar. Özellikle esir ticareti için yapılan akınlarda birçok esir ele geçiriliyor; Azak, Taman, Kerç ve Kefe limanlarına getirilerek Osmanlı köle pazarlarına sevk ediliyordu.³ Tatarların akınlarına karşı kendilerini ve uç bölgeleri savunmak zorunda kalan Kazaklar, bir yandan da düşmanlarının yaşam tarzı ve savaş usullerini benimsiyorlardı ki zaman içinde kazandıkları savaşçı nitelikleri, onların Leh ve Rus yönetimleri

¹ Braudel, mevcut ticari yolun önemine değinerek, Krakov, Lwow ve Kalas'ın ötesinde Macaristan'a, oradan da daha güneye, Balkanlar ve İstanbul'a doğru uzanan ticari caddenin, çıkarlar doğrultusunda ortak bir güvenlik şemsiyesinde olduğunu belirtir. İstanbul tarafına kürkler, deriler, bir miktar amber, görece ucuz veya lüks sayılabilecek Polonya kumaşları, demir ve belki de düşük ayarlı paralar gitmektedir. Bunun karşılığında, Türk veya Rum tüccarları ve bilahare özellikle 1550'lerden sonra Ermeni ve Yahudi tüccarlar ise atlar, çoğunlukla baharat ve ipekliler götürmekteydiler. Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, I. Cilt, İstanbul-1989, s. 124. Ayrıca Braudel, İstanbul'un et bakımından iaşesi hususunda özellikle Boğdan'dan itibaren geniş düzlüklerden temin edilen ekseriyetle büyükbaş hayvanın İstanbul tarafından müsadere edildiğini belirtmektedir. Bk: a.g.e., s. 123.

² Peter Bartl, "17. yüzyılda ve 18. yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, S.6, İstanbul, 1998, s. 302.

³ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, İstanbul, Aralık, 2004, s. 210.

tarafından sınır savunma birliklerine yardımcı kıtalar olarak görevlendirilmelerine sebep olacaktı. Kazaklar, Tatarların akınlarını önlemek ve zaman zaman onları püskürtmekle kalmadılar; Kırım Hanlığına ait topraklara ve özellikle Osmanlı'nın Karadeniz sahillerindeki bölgelere de yağma mahiyetinde akınlar yapmaya başladılar. Bilhassa üzerinde durmaya çalışacağımız bu durum, 16. ve 17. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında diplomatik ve askeri gerginliklere yol açacak⁴ ve hatta Osmanlı ordusunun Lehistan üzerine sefere çıkmasına kadar varacaktı.

1. Kazakların Menşei

Osmanlı için yüz yıldan fazla önemli ölçüde tehdit olan Kazakların, sosyal ve siyasi bir varlık olarak tarih sahnesine çıkışları ve menşeleri hususunda tarihçiler arasında farklı açıklama ve ihtilaf noktaları mevcuttur. Özellikle Rus, Polonyalı, Ukraynalı ve Türk tarihçilerin bu hususta ortaya koydukları argüman ve izahlar bazı durumlarda birbiriyle çelişir bir mahiyet arz eder. Rus tarihçiliğindeki genel kabul; Kazakları, Altın Orda hakimiyetinden önce geniş step bölgelerinde yaşayan Slav etnisitesinin bir devamı olarak sunar. Buna göre yerleşik konumdan göçebe konumuna geçen Kazaklar, Tatarlarla olan yakın savaş-barış ilişkisinden dolayı Türkçe menşeli bir ad olan Kazak ismini almışlardır. Ukrayna tarihçiliğindeki genel eğilim ise günümüz Ukrayna'sı ile tarihteki Kazaklar arasında bir birliktelik ve devamlılık ilişkisi kurmaktır. Kanat'ın tarihçi Hrushevsky'den aktardığı bilgiye göre; Kazaklar Altın Orda Devleti'nden çok önce Ukrayna steplerinde yaşamakta olan bir halktır. 11. yüzyılda Kazaklık (Cossackdom) isim ve organizasyon olarak meydana gelmeden evvel de Kazakların temsil ettiği yaşam biçimi bu bölgede hep var olagelmıştır. Ukrayna tarihi incelendiğinde, hemen her dönemde Kazak türevi bir yaşam biçimi görmek mümkündür. Mesela bahsedilen dönemde bu bölgede yaşam süren Brodnikler medeniyet ortamından uzakta step yaşamının zorluklarına ve yabancı yaşam şekline intibak ederek var olabilmışlerdir. Ukrayna coğrafyasında benzer yaşam biçimini benimseyen tüm Slav halkları, Kazakların öncülleri olarak kabul edilmişlerdir. Polonya tarihçiliğindeki genel eğilime göre ise Kazaklar

⁴ a.g.e., s. 303. Lehistan tarafından desteklenen Zaporog Kazakları'nın, özellikle 16. yüzyılın son çeyreği ve 17. yüzyıl boyunca Özü Nehri boyundan güneye doğru inerek Karadeniz sahillerini yağmalaması, Boğdan ve Kırım Hanlığına vuku bulan saldırıları Osmanlı ve Lehistan arasında ihtilaflara yol açmaktaydı. Bkz. Mehmet Çetin, "Osmanlı Devleti'nde Savaşçı Toplulukların Sosyo-Ekonomik Analizi: Ağnad Kazakları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* Cilt:10, S. 51, s. 894.

farklı unsurları da bulunan Slav ırkına mensup bir etnisite değil, Altın Orda öncesinde var olan Türk halklarının bir kalıntısı olarak görülmüşlerdir. Buna göre, bilahare kurulan Kazak organizasyonunun, efendilerine isyan ederek steplere kaçan bu unsurlar tarafından kurulduğu düşünülmüştür. Kazakların, Tatarlarla komşulukları esnasında onların dilinden ve yaşam kültüründen etkilendiklerini iddia eden Polonya tarih yazımı, tarihsel süreçte Kazakları, Polonya'nın askeri anlamda bir araya getirerek medenileştirdiğini ileri sürmüştür.⁵ Kazakların menşei ve tarihi hususunda Türkiye'de yapılan en kapsamlı çalışmanın⁶ sahibi olan Yücel Öztürk ise, Kazakların kökenini, Rus Kiev Krallığı'nın güney bölgelerde yaşayan Türk kavimlerine karşı savaşmak için muhafız birliği teşkil ettiği Uz, Berendi, Tork, Karakalpak gibi Türk boylarına dayandırmaktadır. Bu sınır birlikleri zamanla Hristiyanlaşmış ve asimile olmuştur. Söz konusu muhafız kıtaları artık Kiev Ruslarını güneydeki Türklere karşı koruyan sınır güçlerine dönüşmüşlerdir.⁷

16. yüzyıl itibariyle siyasi bir güç olarak ortaya çıkan Hristiyan Kazaklar, üç büyük grup halinde görülmektedir. Orta Özü (Dnieper)'de Zaporog Kazakları, Don ırmağı boyunca Don kazakları ve Terek ırmağı üzerinde ise Terek Kazaklarıdır. Zaporog Kazakları, Lehistan'a; diğerleri ise genel olarak Rusya'ya tabi olmuşlardır.⁸ Kazak gruplarının içinde siyasi olarak öne çıkan Zaporog Kazaklarının oluşum ve şekillenmesinde, Vahşi Bozkır⁹ diye adlandırılan bölgede Lehistan Devleti'nin yürüttüğü politikalar etkili olmuştur diyebiliriz. Lehistan'ın, Litvanya ile kurduğu Lublin Birliği (1569) öncesinde, bahsi geçen bölge Tatar akınlarından dolayı neredeyse nüfussuz bir hale gelmişti. Esir temin etmek için yapılan akınlar yüzünden Kiev ve Bratislav sahasında hemen hemen hiç yerleşim kalmamıştı. Leh büyük aristokrat sınıfı (*Szlachta*) Tatarların sürekli tehdit alanı olan bu bölgeyi kolonileştirmeye yönelmişti. Baltık kıyılarından Orta Avrupa'ya

⁵ Vedat Kanat, "XVIII. yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Mersin, 2017, s.2-4.

⁶ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, İstanbul, Aralık, 2004.

⁷ Yücel Öztürk, "Ukrayna Krizinin Kökleri: Sloboda Ukrayna", *Beşinci Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (CIEES 2022)*, Eskişehir, 2022, s. 32.

⁸ Halil İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", *Çanakkale Savaşları Tarihi*, İstanbul, 2008, s. 60.

⁹ Vahşi Bozkır sahası, Kamaniçe, Bar, Vinnitsa, Billa Çerkva, Çerkas, Kaniv, Kiev hattının güneyinden başlayıp yaklaşık olarak Kırım Hanlığı'nın kontrolü altındaki bölgelere ve Dinyeper'in güneyine kadar uzanıyordu. Bk. Öztürk, a.g.m., s. 34.

ulaşan tahıl ihracatı arttıkça, bahsi geçen aristokrat sınıf için yeni üretim alanlarının ihdas edilmesi son derece çekici hale geliyordu. Oluşturulan yeni üretim alanlarına Ukrayna köylüleri yerleştiriliyor, vaat edilen muayyen dönemler için yükümlülüklerden muafiyet içeren arazi kullanım haklarıyla yeni köylülerin bölgeye gelmeleri teşvik ediliyordu. Pek çok köylü bu teşviklerle, Galiçya ve Volinya gibi bölgelerdeki arazilerini terk ederek servet elde etmek amacıyla daha doğuya, güneye ve Dinyeper'in batısına göç etmişti. Adı geçen bölgelerde yeni yerleşim yerleri ve kasabalar teşekkül etmiş ve nüfus bu bölgeye doğru kaymıştı. Dahası 1590 yılında Leh Kralı, Ukrayna'nın bahsedilen nüfustan arınmış bölgelerini Leh aristokrasisine temellük ettirilmesi için Leh Diet Meclisi'ne yetki vermişti. Bu sayede yeni tarım alanları Szlachta'nın¹⁰ malikânelerine dönüşmüş oluyordu. Artık kendi mülkleri haline dönüşmüş olan bölgeyi Tatar akınlarından korumak ve güvenli tarım alanları haline getirmek için aristokrat sınıf, sınır boylarında görevli, muayyen maaş karşılığında çoğunluğu Kazaklardan meydana gelen sınır birlikleri oluşturmuştu.¹¹

Lehistan Krallığı hakimiyetindeki Ukrayna'da, köylü statüsü haricinde iki Kazak grubu görülmekteydi. Bunlardan ilki, Zaporojye (Çağlayanlar) bölgesinde yerleşmiş olan Zaporog Kazakları; diğeri ise 1582 tarihinde Leh Kralı Stephan Batori'nin ayrıcalıklı bir sınıf olarak teşkil ettiği Kayıtlı Kazaklarıydı. Kayıtlı Kazakları, Lehistan'ın kayıtlı-maaşlı askerleri olarak, Osmanlı-Tatar hücumlarına karşı Lehistan sınırının korunması ve dolayısıyla sınır bölgelerinde kurulmuş tarımsal amaçlı koloni nüfusunun muhafazası için oluşturulmuş askerî birliklerdi. Kayıtlı Kazaklar, *Szlachta*'nın tasarruf ettiği topraklarda bulunan köylüleri bilahare köle statüsüne getirmesine şiddetle karşı çıkmış; isyan eden köylüler, Kazaklara katılmıştı. Kayıtlı Kazakların öncülük ettiği isyancı köylü hareketi, Zaporog Kazaklarıyla da birleşerek büyük Ukrayna ihtilalini ortaya çıkaracaktı.¹² Baykal, Leh soylu sınıfının sadece köylüleri serf haline getirmek değil aynı zamanda, Cizvit baskılarıyla onları Katolik inancına çekmek gibi türlü zorlamalar uyguladıklarından bahseder. Hatta Polonya içindeki birçok köylünün de bu baskılara maruz kaldıkları, topraklarından kaçarak Ortodoks inancına mensup olan Kazaklara katıldıkları vakıdır.¹³ Bu şekilde sayıları artan Kazakların bölgede hatırı sayılır bir nüfusa

¹⁰ *Szchlata* Lehçede Leh soylu sınıfı için kullanılan bir terimdir.

¹¹ a.g.m s. 35.

¹² a.g.m.s 35.

¹³ Bekir Sıtkı Baykal, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi II. Cilt*, I. Kitap (Otuz Yıl Savaş Devri), Ankara, 1988, s. 18.

ulaştıkları düşünülebilir. 1550'lerde Dmytro Bajda önderliğinde çağlayanlar bölgesinde inşa edilen kale (Zaporozska Sic) etrafında temerküz eden Kazak birlikleri, aynı zamanda ilk Kazak devletinin de nüvesini oluşturuyordu. Pritsak'a göre Ukrayna Kazaklarının devleti, iç teşekkülü itibariyle Türk Kazaklarının yapısını esas almıştı. Devleti temsil eden birçok isim, teamül, ritüel veya sembol Türk Kazaklarının etkisiyle ortaya çıkmıştı ki, devletin başkanı demek olan *Otaman* tabiri de Türkçe *Ataman*'dan geliyordu. Osmanlı kaynaklarında, Zaporog Kazaklarının lideri bu isme nispetle *hetman* veya *hatman* şeklinde geçmektedir.¹⁴ Zaporog Kazakları, kökenlerine bakmaksızın aralarında Lehliler, Türkler, Almanlar veya İskoçlar olmasına rağmen, kendilerini din savaşına katılmak üzere özel ayrıcalıklarla donatılmış soylu tabakası olarak görmüşlerdi. Bunlar, öncelikle Osmanlı'ya haraç vermekle mükellef Eflak ve Boğdan gibi prensliklerin taht kavgalarına müdahil olmuş; sonra Kırım Tatarlarının tertip ettikleri akınlara karşılık vermek üzere Kırım topraklarına, özellikle Gözleve, Özü Kalesi, Or Kapısı gibi birçok sahil şehrine defalarca akınlar yapmışlardı.¹⁵

2. Kazakların Yağma Akınları

Kazakların Osmanlı topraklarına yağma akınları, 16. yüzyıl ortalarından itibaren Kazakların hamisi görünen Lehistan'la, Tatarların tabi oldukları Osmanlı Devleti arasında diplomatik şikâyetlere konu olmuştu. Mesela, daha 1539 yılındaki bir belgede Sultan Süleyman, Leh kralı Sigismund'dan, bazı "Leh eşkıyası"nın Özü ve Boğdan tarafındaki Osmanlı tebasından bazılarının çoluk çocuklarını kaçırdıklarını ve mallarını yağma ettiklerini bildirip derhal önlem alınmasını istemişti.¹⁶ Olayın üzerinden bir yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, Özü baskınında Tatar tarafında bazılarının katledildiğini (ki bunların arasında Özü kethüdası ve iki kale neferi de zikredilmişti.), yüz elli kişinin kaçırıldığını ve bin civarı atlarının gasp edildiğini öğreniyoruz. Padişahın, Leh kralına yazdığı namede, esir alınanların derhal salıverilmesi ve mallarının iadesinin talep edildiği halde bunun yerine getirilmediği bildirilmektedir. Ayrıca, belgede Lehistan tarafının da hadisede Tatarları suçladığı anlaşılıyor. Lehlilerin anlatısında; Tatarların Leh memleketine duhul

¹⁴ Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı", Çev, Kemal Beydili, *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul, 1999, s. 257. Osmanlı kaynaklarındaki "Hetman" tabiri için bkz. AGAD, AKW Turecki 73.319.580, AGAD AKW Turecki, 73.329.594 vs...

¹⁵ Pritsak, a.g.m, s. 258.

¹⁶ AGAD, AKW Turecki 68.0063-137, 68. 0083, 173.

ederek yağma ve çapul yaptıkları, bilahare onlara mukabele eden silahlı Leh grupların Tatarları takip ederek Cankirman (Özü) Kalesi önünde savaşa tutuşmak zorunda kaldıkları bildirilmektedir.¹⁷

Bu tarihlerde daha Kazak adından bahsedilmezken, Osmanlı'nın "*Leh eşkiyası*" tabirini Kazaklar için kullandığı kuvvetle muhtemeldir. Nitekim 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı belge jargonunda "Kazak eşkiyası" tabiri geçmeye başlarken,¹⁸ Kazakların yaptıkları akınlardan Lehistan tarafına çok sayıda uyarı gidecekti. Yine aynı şekilde, Lehistan ise Tatarların yaptıkları akınlardan oldukça şikayetçi görünüyordu. Bu sebeple Osmanlı yönetiminden, Tatarların uyarılması eğer olmazsa tedip edilmesi hususunda birçok istekte bulunmaktaydılar.¹⁹ Osmanlı yönetimi ise Tatarlara, Lehistan sınırını aşip yağma ve gasp yapılmaması konusunda tekiden emirler gönderildiğini, ancak durumun tamamen kendi kontrollerinde olmadığı yönünde Lehistan tarafını bilgilendirmekteydi.²⁰ Benzer durum Lehistan için de geçerliydi. Kazakların kontrolü bir türlü mümkün olamıyordu. Hem kayıtlı Kazaklar hem de Zaporog Kazaklarının Lehistan ordusunda mühim bir savaş gücü olduğu düşünüldüğünde, Lehistan'ın Kazakları bu anlamda küstürüp zapturapt altına alması fevkalade zorlaşıyordu. Bunun yanında Kazakların kontrolünde çoğu zaman devlet değil, Leh soyluları ağırlıklıydı. Mesela, Leh soylularından olan Vişnevetskiy Kazak ordularını yönetiyor ve Lehistan'dan tamamen bağımsız hareket ediyordu. Vişnevetskiy, önce Osmanlı ile anlaşmak istemiş, olumlu cevap alamayınca Rusya'ya yanaşmıştı. Ruslar, Kazak hetmanları ve bizzat kendi kumandasındaki Kazaklarla beraber hareket eden Vişnevetskiy, 1556-58 yılları arasında Kırım kalelerine saldırmış ancak başarısız olmuştu. Başarısızlığının temel sebebi ise Leh kralının yapılacak hücumları Kırım hanına bildirmesiydi.²¹

Lehistan'ın da saldırılarından sürekli şikâyet ettiği, ancak Osmanlı'nın bütün olarak kontrol edemediği Tatarlar da Osmanlı seferlerinde önemli bir muharip güç olarak kullanılmaktaydı. Mesela, daha 1484 yılında II. Bayezid'in Akkirman seferine Mengli Giray ordusuyla katılmış, 1543

¹⁷ AGAD, AKW Turecki 68.0072-157.

¹⁸ 1546 tarihinde yine Özi kalesi üzerine bazı Lehli Kazakların şaykalarla gelerek ahalden bazıları katledip gasp u garet yaptıkları bildiriliyor Bk: AGAD, AKW Turecki, 68.0083.173. Yine AGAD AKW, Turecki 70.239.449'da *Leh eşkiyası* tabiri geçmektedir. (1570).

¹⁹ AGAD, AKW, Turecki, 68.0086.177, 70.216.416.

²⁰ AGAD, AKW, Turecki, 68. 0086. 177.

²¹ Öztürk, a.g.e., s. 262-266.

tarihinde Emin Giray kumandasındaki Tatar ordusu Macaristan üzerine yürümüş ve Osmanlı-İran ile Osmanlı-Avusturya savaşlarında (1578-1606) Kırım Hanları ordularıyla Osmanlıya destek vermişlerdi.²² Böyle olduğu halde, Osmanlı tarafı için de durum Leh tarafından farklı değildi. Yani, iki taraf için de bir takım siyasi ve askeri çıkarlar mülhazasıyla, iki askeri nitelikli gücün (Kazak-Tatar) tamamen kontrolleri mümkün olamıyordu.

Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın 16. yüzyılın ortalarında siyasi çıkarlar muvacehesinde birbirlerine rakip olmadıkları söylenebilir. Bu dönemde, ortak düşmanları olan Moskova'ya karşı Lehistan'ın üstünlük sağlaması ve Moskova'nın yayılcı politikalarını sınırlaması, Osmanlı yönetimini memnun etmekteydi. Osmanlı belgelerinin dilinde, Lehistan ile dostluk açıkça görülmekteydi. Mesela, Vezir Makbul İbrahim Paşa'nın Leh kralı Sigismund'a yazdığı namede, özellikle Nemçe Kralı Ferdinand'ın Macaristan mevzuunda Osmanlı'ya karşı tacizkâr tutumu hususunda Leh elçisi ile Halep'te görüşüldüğü, Lehistan'ın Osmanlı ile olan dostluğuna uygun olarak Osmanlı'nın yanında yer aldığı bildirilmekte ve memnuniyet hisleri izhar edilmekteydi.²³ İki devlet arasındaki siyasi dostluk, bazen hanedanlar arasında hediyeleşme derecesine ulaşmıştı. Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem ve kızı Mihrimah Sultan'ın, 1548'de tahta oturan Kral Avgustus'a mektupla beraber bazı hediyeler gönderdiğini belgelerden anlıyoruz.²⁴ Ancak, görülen bu dostluk havası, yüzyılın sonlarına doğru, Lehistan'ın kontrolünde olduğu kabul edilen Kazakların Osmanlı topraklarına yoğunlaşarak vuku bulacak saldırıları sebebiyle yerini tedricen düşmanlığa bırakacaktı.

Kazakların Osmanlı topraklarına saldırıları, öncelikle Tatarların hâkim olduğu Kırım topraklarına yönelikti. 16. yüzyılın ortalarından itibaren bu saldırılar yoğunluk kazanmış, özellikle Özi ve Azak kaleleri ve civar yerleşim yerleri bu saldırılardan oldukça etkilenmişti. Mesela, 1560 yılında Kazaklar Azak ve Özi Kalesi'ne saldırmışlar, bunun üzerine Silistre Beyi Sinan Paşa serdar-ı ekrem tayin edilerek Kazaklar üzerine sefer hazırlığına girişmişti. Osmanlı tarafından Kefe, Selanik, Vidin, Vulcitrın, Akkerman, Çirmen Beyleri ve Boğdan voyvodasının Sinan Paşa'ya katılarak yardımları istenmişti.²⁵ 1560'larda Kazak saldırıları, Boğdan meselesi

²² *İslam Ansiklopedisi*, Kırım Maddesi, MEB Basımevi, İstanbul, Cilt.6, s. 749.

²³ AGAD, AKW, Turecki, 68.0047.104.

²⁴ AGAD, AKW, Turecki, 68.0110.219, 68.0111, 221, 68. 0111.222.

²⁵ Mustafa Murat Öntuğ, "Karadeniz'de Kazak Tehlikesi ve Özü Kalesi (15580-1630)", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu* 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve*

dolayımında önemli bir boyut kazanmıştı. Büyük ölçüde Leh soylularının güdümünde olan Kazaklar, Osmanlı'ya ait topraklara saldırılarını sürdürürken, Leh soyluları (ki daha önce de zikrettiğimiz, aynı zamanda Kazak hetmanı da olan Vişnevetskiy başta olmak üzere) Lehistan'dan bağımsız olarak Erdel ve Eflak'tan sonra Osmanlı'ya karşı Boğdan işlerine müdahil olan Ferdinand ile iş birliğine gitmişlerdi. Bir yanda Boğdan'a saldırı hazırlığı yapan Ferdinand-Leh soylu iş birliği, diğer yanda ise Lehistan kralının Osmanlı'ya yanaşması, İstanbul'un kafasını oldukça karıştırmış görünüyordu. İstanbul, Boğdan'a saldırı hazırlığı yapan güçlerin ne kadarının Nemçe ne kadarının Leh ve ne kadarının diğer güçlerden olduğunun tespiti için Boğdan voyvodası, Akkerman, Vulçitrin, Alacahisar, Vidin, Selanik, İnebahtı ve Çirmen beylerine emirler göndermişti.²⁶

1568'lerden itibaren Zaporog Kazaklarının saldırıları daha da belirgin bir artış göstermekteydi. Karpo, Andruşo, Lesuna, Beluşa gibi hetmanların öncülüğünde hareket eden Zaporog Kazaklarının saldırıları, Kırım Limanlarını da emniyetsiz hale getirmişti. Kazaklar, Özi boyunda faaliyet gösteren Türk, Tatar kervanlarını, elçilik heyetlerini ve sair Ermeni veya Moskova uyruklu tüccarları yağmalıyor veya katlediyorlardı. Kazakların bu saldırıları, Odessa ve Hocabey Limanı'na kadar olan sahada ticari güvenliği de büyük ölçüde tehdit etmekteydi.²⁷ Nitekim Sultan III. Murat'ın Leh kralına 1577'de gönderdiği bir mektup bu duruma dikkat çekiliyordu. Mektupta, Boğdan ve başka memleketlere gelip gitmekte olan Ermeni ve sair Osmanlı tebası tüccarların Kazak saldırganlığına karşı korunması, sapa yerlerden geçirilmeyip "tarik-i amm" yani bilinen yollardan geçirilmesi isteniyordu.²⁸

1575 yılında, Zaporog Kazaklarının büyük hetmanlarından olan Rujinskiy, emri altındaki birçok Kazakla Özi'ye inerek Kırım Yarımadası'na saldırmıştı. Burada bulunan birçok kadın, çocuk ve sivili kılıçtan geçirdikten sonra, *şayka* adı verilen Kazak savaş tekneleriyle kuzeyden güneye inerek Trabzon, Sinop ve hatta İstanbul'un bazı bölgelerine hücum etmişti. Bu saldırılar, 17. yüzyılın başında Türkiye'deki Karadeniz liman saldırılarının da öncüsü olmuştu.²⁹

Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri, Ankara, 2007 (s.2313-2329) s. 2319.

²⁶ Öztürk, a.g.e, s. 278.

²⁷ a.g.e., s. 299.

²⁸ AGAD, AKW, Turecki, 71.260.486.

²⁹ Öztürk, a.g.e., s. 301.

1583 yılında, Kazaklar yine büyük bir kuvvet ile Akkerman ve Özi'ye hücum etmişlerdi. Osmanlı yönetimi, Kazakları durdurmak için Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa kumandasında bir ordu ve denizden kadırgalarla yeniçeri birlikleri göndermişti. Aynı tarihte Kazaklar, bu sefer Bender Sancağı'na saldırmışlar, Vezir Cafer Paşa, Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa, Özü Kaptanı ve Kırım Hanı'nın kardeşi Saadet Giray askerleriyle beraber Bender Sancağı'nın yardımına koşmuşlardı.³⁰ Bu saldırıdan sonra Kazaklara mukavemet eden Cafer Paşa, birçok Kazak'ı etkisiz hale getirmişti. Osmanlı güçlerinin bölgede yığınak yaptıkları sırada misillemeden çekinen Leh kralı Batory, Lvov'da Osmanlı elçisinin gözleri önünde az sayıdaki Kazak'ı idam ederek tepkileri azaltmıştı.³¹

Osmanlı yönetimi önemli askeri tedbirler almasına rağmen, Kazakların saldırılarını engellemekte çoğu zaman aciz kalmaktaydı. 1587'de Kazaklar yine Özi Kalesi'ne saldırmışlar, kaleyi tahrip edip şehri yakıp yıktıktan sonra kalede bulunan 80 adet topu alarak kaleden uzaklaşmışlardı. Ancak bu kadar ağır savaş malzemesini yanlarında taşımak zor gelmiş olmalı ki, gasp ettikleri topları Boğdan toprağında bırakarak kaçmışlardı.³² 1588'deki Özi Kalesi'ne gerçekleşen saldırıya 2000 atlı ve 3000 yaya olmak üzere 5000 Kazak katılmış, Bender Beyi ve Kırım Hanı ordusuyla Özi'ye yardıma gelmişti. Yapılan muharebede 500 Kazak öldürülmüş ve 3'ü de esir edilmişti. Ancak yardıma gelen birlikler çekilince, bunu fırsat bilen Kazaklar tekrar kaleye gelerek burada bulunan birçok memur, asker, kadın ve çocuğu katletmişlerdi. Bu olay, Dersaadet'te duyulduğunda büyük infial ve üzüntüye sebep olmuştu.³³

Yukarıda da belirtildiği üzere, Rujinskiy yönetimindeki Kazaklar, Türkiye'nin Karadeniz sahilinde bulunan Trabzon, Sinop, İstanbul Boğazi ve diğer bazı liman şehirlerine saldırmışlar ve büyük bir zarara sebebiyet vermişlerdi. Bu yağma akınları, 17. yüzyılın başında yoğunluk kazanarak devam etti ve Osmanlı devlet ve toplumu için siyasi, demografik ve ekonomik ağır sonuçlar oluşturdu. Burada yaşayan Osmanlı halkı kıyı bölgelerini terk ederek iç taraflara göç etmişti.

İnalçık'ın Dominiken rahibi E.P d'Ascoli'den alıntılıdığı ifadeler, Kazak akınlarının oluşturduğu dehşeti şu şekilde tasvir etmektedir;

"...her sene (Kazaklar) öyle acımasız tahribat yapıyorlardı ki, Karadeniz'in tüm sahilleri nüfustan tamamıyla boşalmış olup ancak eyi

³⁰ Öntüğ, a.g.m., s. 2320.

³¹ Öztürk, a.g.e., s. 310.

³² Öntüğ, a.g.m., s. 2320.

³³ a.g.m., s. 2330.

berkitilmiş kalelerin civarı koruma altındadır. Kazaklar yağma edip yakıp yıkıyorlar, halkı esir veya katlediyor, çoğu kez surlarla berkitilmiş şehirleri kuşatma altına alıyor, ele geçirince tahrip edip yakıyor”³⁴

Zaporog Kazakları, 1612 senesinde yaşadıkları siyasi fetret bittiğinde, büyük hetmanları Sagaydaçni kumandasında Özi’ye saldırıp büyük hasar verdikten sonra, 1614’te ise Sinop’u hedef seçmişlerdi.³⁵ Daha sonra surları harabe olan Sinop Kalesi’ni kolayca ele geçirmişlerdi. Şehrin içinde büyük bir yıkım gerçekleştirdikten sonra, derhal şaykalarıyla Karadeniz’e açılmışlardı. Tuna ve Karadeniz sahillerini 60 parça şayka ile korumaya memur olan Şakşaki İbrahim Paşa, durumdan haberdar olunca onları Özi geçidinde beklemeye başlamıştı. Ancak Kazaklar, kendilerine kurulan tuzağı fark ederek Karadeniz’in bir sahil noktasında durup şaykalarını karadan kızaklarla yürütmeye başlamışlardı. Bunun üzerine, bir grup Tatar akıncısı ile karşılaştıklarında Sinop’tan gasp ettikleri mallar ile esir aldıkları kadın ve çocukları bırakarak kaçmaya yeltenmişlerdi. Tatar akıncıları ve olay mahalline gelen İbrahim Paşa, birçoğunu kılıçtan geçirmiş ve bir kısmını da esir almıştı.³⁶ Bu saldırıdan sonra Osmanlı Devleti, Kazaklara karşı yine tedbirler alma ihtiyacı hissetmiştir ki, Sofya’da muhafazada olan Beylerbeyi Vezir Ahmet Paşa’ya, Kazak akınlarının önlenmesi için Aksu Nehri üzerinde bir kale kurması emredilmişti.³⁷

Öztürk’ün Golobutskiy’e dayanan bilgilerine göre, 1615 yılında Kefe’yi vuran Kazaklar, Trabzon’a kadar uzandılar. 2000 kişilik kuvvetle saldıran Kazakların karşısına altı gemi ve küçük kayıklardan oluşan Osmanlı donanması çıktı. Bu donanmayı mağlup eden Kazaklar, üç gemiyi de yaktılar. Trabzon’dan çıkıp İstanbul varoşlarına saldırarak Azak denizine yöneldiler. Buradan da Zaporojye’ye vasil oldular.³⁸

Kazak saldırıları ilerleyen dönemde de hız kesmeden devam etmişti. Leh kralı III. Sigismund’un (Vasa) Osmanlı’ya karşı özellikle Boğdan meselesinde Habsburgların yanında olması, Osmanlı yönetimini Lehistan’ın dostluğu konusunda şüphelere sevk etmişti. Kazak baskınlarında her ne kadar kendisinin sorumlu tutulmaması hususunda

³⁴ İnalçık, a.g.m. s. 60.

³⁵ Öztürk, a.g.e., s. 342.

³⁶ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü’l Kibar Fi Esfari’l Bihar*, Hazırlayan: İdris Bostan, TÜBA Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, Ankara 2018, s. 187.

³⁷ *Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, Yayına Haz: Ziya Yılmaz, TTK Basımevi, Ankara, 2005, s. 632.

³⁸ Öztürk, a.g.e., s. 347.

Osmanlı yönetimine ricalarda bulunmasına rağmen Leh yönetimi, bu baskınlardan Batılı müttefiklerinin teveccühünü kazanıyor ve prestij elde ediyordu.³⁹ Lehistan'ın bahsedilen tutumu, Leh soylu sınıfının kontrolündeki Kazakları daha da cesaretlendiriyordu. Bu cesaretle Kazaklar, Tuna boyunda beslenebilecek ve saklanabilecekleri yerler bulmuş ve buralara daimî bir şekilde üs kurmuşlardı. İstanbul'dan Özi, Tuna, Babadağ, Kili Yergöğü, Bender ve Akkirman beyleri ve kadılarına, Kazakların barındığı yuvaların ortadan kaldırılması ile ilgili emirler gönderilmekteydi.⁴⁰ Ayrıca, Kazakların gelecekteki hasaretini engellemek için Osmanlı Devleti, Doğan Geçidi'nde kale yapılmasını tasarlamış ve bunun için de Vezir Özi Beylerbeyi İskender Paşa'yı görevlendirmişti.⁴¹

Lehistan'ın Osmanlıya karşı bahsedilen düşmanca tutumu, Osmanlı yönetimini bir karar almaya zorlamıştı. Kazakların tahammül edilemez saldırıları artık bertaraf edilmeli, Lehistan Osmanlı yönetimine boyun eğdirilmeliydi. Osmanlı yönetimi 1621 senesinde, Lehistan üzerine Hotin Seferi düzenlemişti. Bizzat padişah II. Osman'ın serdarlığındaki Osmanlı ordusu Hotin'e ulaştığında, kale önündeki dağlık bölgeye konuşlanmıştı. Leh ordusunda çok sayıdaki Kazakla muharebe edilmiş ancak önemli bir netice alınmamıştı. Üstüne üstlük, Lehlilerin ve Kazakların yardımına Avusturya askeri gelince, Osmanlı kuvvetleri bir çıkmazın içine sürüklenmişti. Bundan sonra, sulh yapılana kadar yoğun savaşlar yaşandıysa da Osmanlı ordusu Lehlilerce geri püskürtmüştü.⁴² Kazakları durdurmak için yapılan sefer sonrasında, Kazakların saldırıları daha da artmıştı.

³⁹ Bu hususta Osmanlı Vezir-i azamı Leh kralına yazdığı bir mektupta şu ifadeleri kullanmaktadır: "Özi kazağın zabt itmedünüz muradınız nedir niçün beyle na münasib hareket idersiz eğer Özi kazağı bizi istemez bir alay levend ve eşkiya taifesidir deyu bahane ve ta'allül idersiniz padişah-i alem-penah hazretlerinin dahi nice kerre yüzbin levend ve deli divane kulları vardır padişah zillullah hazretlerinin destur-i şerifleri olmadığı takdirce din u devlet ve uğur-i humayun-i padişahinin gayret ve hamiyet çeker deli divane kulları vardır eğer Özi kazağı sizlerden destursuz Karadeniz'e çıkub memalik-i mahruse-i padişahiyye dahl u taarruz itdi ise padişah-i alem penah hazretlerinin dahi deli divane kulları çokdur din u devlet uğur-i humayun-i padişahinin gayret ve hamiyet..." AGAD, AKW, Turecki, 72.309.568.

⁴⁰ Öztürk, a.g.e., s. 355.

⁴¹ AGAD, AKW, Turecki, 72.300.548.

⁴² Kadir Kazalak-Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *OTAM*, Yıl 2003, Sayı:14, 129-144, s. 142.

1622 senesinde Zaporog Kazaklarının Don Kazakları ile iş birliği yaparak Türkiye'ye saldırdıkları görülmektedir. 14 Haziran'da Anadolu sahillerine saldıran Kazaklar büyük zarar vermişlerdi. 28 Haziran'da Kefe sahilinde Don Kazakları ile birleşen Zaporoglar iki Osmanlı gemisini ele geçirmiş, oradan Balıkloğa'ya geçerek halktan birçok esir almışlardı. Temmuz başlarında, 1000'i Don, 300'ü ise Zaporog Kazaklarından oluşan Kazak grubu Trabzon'u yağma ederek İstanbul'a yaklaşmıştı. 18 Ağustos'ta İstanbul'un sahil köylerini yağmalayıp çok sayıda esir alan Kazakların karşısına Osmanlı donanması çıkmıştı. Donanma önce esirlerin bırakılmasını istemiş, ancak bu talepler karşılanmayınca saldırıya geçip onları mağlup etmişti. 1500 Kazaktan oluşan gruptan ancak 700'ü kurtulabilmişti.⁴³

Kazaklar, 1625'te büyük çaplı bir harekete teşebbüs ederek 300 şayka ve 5000 civarında Zaporog Kazak'ı, Hetmanları Aleksiy Safran liderliğinde Trabzon'dan Sinop'a kadar uzanan sahil şeridini yağma etseler de sonunda Osmanlı donanması tarafından yenilip geri püskürtülmüşlerdi. Kaptan Recep Paşa, Kazakları ele geçirmek için 43 pare kadirge ve kalite ile Karadeniz'e açılıp Kılburun'a geldikten sonra halktan Kazaklarla ilgili bilgiler almıştı. Kazakların Trabzon'a yöneldiği söylentisi üzerine Trabzon'a gitmek istese de Özi halkı, Kazak korkusundan donanmanın orada kalmasını rica etmeleri üzerine birkaç ay boyunca Özi açıklarında beklemişti. Donanmanın Rumeli yakasını kontrol ettiği sırada, Dobruca açıklarında, Karaharman mevkiinde büyük çoğunluğu şaykalardan oluşan Kazak donanmasıyla karşılaşarak muharebeye girişilmişti. Osmanlı donanmasının 42 pare donanma gemisinden sadece 21'i kadirgaydı ki geri kalan gemiler rüzgâr yokluğu yüzünden ve kürekçilerin yetersizliğinden âtil vaziyette kalmıştı. Bu sebeple savaşın ilk devresinde Kazaklar galebe çalmıştı. Osmanlı açısından neredeyse savaş kaybedilecekken, rüzgâr çıkmış ve diğer gemiler de muharebeye iştirak edince Kazaklar için büyük bir hezimet yaşanmıştı. 350 Kazak şaykasından ancak 30'u kurtulabilirken, Kazakların da büyük çoğunluğu imha edilmişti. Bu zafer, Osmanlı'nın Kazaklara karşı kazandığı en mühim savaşlardan biri olarak gösterilmişti.⁴⁴

Bu tarihten sonra Zaporog Kazaklarının saldırıları görece olarak azalmıştı. Bunda özellikle Lehistan yönetimiyle olan sorunların etkili olduğu söylenebilir. Daha önce Zaporog Kazakları arasındaki Hetman Konaşaviç ve Sahaydaçniy (1614-22) gibi ılımlı çevreler, Lehistan ile iş birliği halinde Kazak halkı için bazı ayrıcalıkların kazanılmasına teşebbüs etmişlerdi.

⁴³ Öztürk, a.g.e., s. 378.

⁴⁴ a.g.e., s. 384-385.

Zaporog kuvvetlerinin Hotin Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı savaşa iştirak etmesi ve savaşın Lehistan için bir zafere dönüşmesinde önemli katkıları olmuştu. Bu yardıma rağmen Lehliler, Ukrayna'da rahatça yerleşebilmek amacıyla Kazak toplumunun dayandığı sosyal tabakaları ortadan kaldırmaya yönelik siyaset takip etmeye başlamışlardı. Bu teşebbüs, Kazakların isyanlarına (1625-38) sebep olmuştu. Kazaklar, bölgedeki diğer güçlerle ittifak arayışına girmişlerdi. Özellikle Tatarlarla olan ittifakları dikkat çekicidir. Bu ittifaklar sayesinde bilahare Lehistan'ı mağlup etmişlerdir.⁴⁵

Sonuç

Rus Kiev Knezliği (862-1242), daha çok Karakalpak, Uz, Brendi gibi eski Türk boylarına mensup savaşçı grupları sınır birlikleri olarak bir araya getirerek hem güneydeki Türk kavimlerinin bulunduğu bölgelere akınlar düzenlemekte hem de onlara karşı savunma amaçlı kullanılmaktaydı. Bu savaşçı gruplar, zamanla Hristiyanlaşıp asimile olmuştu. Step yaşamının zorluklarına karşı iyi mukavemet eden ve bilahare hasımları olan Tatarların yaşam biçimi ve akıncı özelliklerini benimseyen bu gruplar, ilerleyen dönemde Türkçe kökenli bir kelime olan Kazak adıyla adlandırılmıştı. 16. yüzyılda, Kazakların bulunduğu Ukrayna bölgesi Lehistan'ın egemenliğine geçtiğinde, Lehistan Kazakların bir kısmını muhafız ve akıncı birliği olarak kullanılmak üzere Kayıtlı Kazaklar adı altında maaşlı olarak kendine bağladı. Diğer önemli bir kısmını ise Leh toprak soylularının emri altına verdi. Zaporog Kazakları olarak adlandırılan Ortodoks mezhebine mensup bu Kazaklar, zaman zaman toprak soylularının baskılarına maruz kalsa da Lehistan'ın sınır birlikleri olmaya devam etti. Güneyden Lehistan ve Ukrayna bölgesine doğru yağma akınları gerçekleştiren Tatarlara mukavemet eden öncü birlikleri olarak işlev gördü. Ancak Kazaklar sadece savuma amaçlı savaşmadılar; Tatarlara karşı yine onların usullerini kullanarak Kırım Tatar bölgelerine yağma saldırıları düzenlediler. Özellikle Karadeniz'in çıkış bölgesi olan Özi, Akkerman, Kefe gibi Tatar bölgelerinde şehirleri yağmaladılar ve birçok kişiyi öldürüp esir aldılar. Bu durum, 16. yüzyılın ortalarında dost

⁴⁵ Pritsak, a.g.m., s. 259. Tatar Kazak ittifakına ilk örnek olarak Giray Han'ı verebiliriz Sultan IV. Murat'ın 1627 tarihinde Leh kralına gönderdiği mektupta, Osmanlıya isyan eden Şahin Giray'ın iki devletin de düşmanı olduğu ifade edildikten sonra Kazakların Şahin Giray'a yardım ettikleri, Kendisine Kırım hanlığı tevcih olunan Canbek Giray kumandasındaki ordunun Şahin Giray üzerine gönderildiğinde Kazakların onu kaçırıp kurtardıkları bildirilmektedir. Ayrıca Şahin Giray için "*aduvv-i din ü devlet ve hain-i bedhah-ı saltanat*" gibi aşağılayıcı ifadeler de kullanılmaktadır. Bk: AGAD, AKW, Turecki, 73.317.577.

olan Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik sorunlar yaratıyordu. Lehistan, Tatar saldırılarından, Osmanlı ise Kırım ve civarını yağmalayan Kazaklardan şikâyet ediyordu. 16. yüzyılın sonlarına doğru Hetmanlar kumandasında örgütlenmiş olan Zaporog Kazakları, bu sefer Karadeniz'in Anadolu tarafındaki Osmanlı şehirlerine şayka adı verilen küçük gemilerle gelerek Anadolu'nun sahil şehir ve kasabalarıyla Trabzon, Sinop gibi önemli şehirleri ve hatta İstanbul'un varoşlarını yağmaya başladılar. Özellikle 17. yüzyılın başlarında yoğunluğu artan bu yağma akınları hem buralarda yaşayan halkı hem de Osmanlı yönetimini oldukça zor durumlarda bırakmıştı. Bu yağmalarda şehirler ve kaleler harabeye dönüyor, halktan ve memurlardan birçoğu ya katlediliyor ya da esir ediliyordu. Osmanlı ordusu ve donanması, her şeyi bir tarafa bırakarak Kazak avına çıkmıştı. Yapılan seferler ve deniz çatışmaları bu duruma çare olamamıştı. Artık Karadeniz'in bir Türk gölü olduğu efsanesi tamamen ortadan kalkmıştı. Osmanlı, son çare olarak zaten o tarihlerde tamamen Kazakları destekleyen Lehistan'a karşı sefer hazırlıkları başlattı. 1621 senesinde II. Osman'ın serdarlığında yapılan Hotin Seferi, Osmanlı ordusunun başarısızlığı ile neticelenince Kazaklar saldırılarını daha da şiddetlendirdiler. 1625'te Karadeniz'deki Karaharman mevkiinde yapılan deniz savaşında Zaporog Kazakları büyük hezimete uğratıldı. Bu tarihten sonra Osmanlıya yönelik Kazak saldırıları görece olarak azaldı. Bundaki en büyük sebep ise Kazakların Lehistan ile anlaşmazlığa düşüp savaş haline geçmesiydi. Kazaklar, Lehistan ile yaptıkları savaşlarda önceki düşmanları olan Tatarlarla kendilerini başarıya götürecek ittifaklar da kurdular.

Osmanlı tarihinde yüz yılı aşkın bir süre devam eden Kazak saldırıları, Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli şehirlerini kana bulamış ve büyük korkular oluşturmuştur. Karadeniz'i bir nevi terör dehşetine gark etmiş, Osmanlı devlet ve toplumunu uzunca bir dönem uğraştırmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

AGAD (Archiwum Główne Akt Dawnych) w Warszawie-Varşova Elyazmaları Arşivi:

AGAD, AKW Turecki 68.0063-137, AGAD, AKW Turecki 68, 0083, 173, AGAD, AKW Turecki 68.0072-157, AGAD AKW, Turecki 70.239.449, AGAD, AKW, Turecki, 68.0047.104, AGAD, AKW, Turecki, 68.0110.219, AGAD, AKW, Turecki 68. 0111.222, AGAD, AKW, Turecki, 71.260.486, AGAD, AKW, Turecki, 72.309.568, AGAD, AKW, Turecki,72.300.548, AGAD, AKW, Turecki, 73.317.577.

Diğer Kaynaklar

BARTL, Peter, "17. yüzyılda ve 18. yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, S,6, İstanbul, 1998.

Elibol, A. (2024). Zaporog Kazakları ve Osmanlı Topraklarına Yağma Akınları (1530-1630). ANKARAD, 5(9), 31-48.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Yeni Zamanda Avrupa Tarihi II. Cilt, I. Kitap* (Otuz Yıl Savaş Devri), Ankara, 1988.

BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, I. Cilt, İstanbul, 1989.

ÇETİN, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Savaşçı Toplulukların Sosyo-Ekonomik Analizi: Ağnad Kazakları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* Cilt:10, S. 51.

KANAT, Vedat, “XVIII. yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Mersin 2017.

KÂTİP ÇELEBİ, *Tuhfetü'l Kibar Fi Eşfari'l Bihar*, Hazırlayan: İdris Bostan, TÜBA Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, Ankara 2018.

KAZALAK, Kadir- GÜNDÜZ, Tufan, “II. Osman’ın Hotin Seferi (1621)”, *OTAM*, Yıl 2003, Sayı:14, 129-144.

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, “Karadeniz’de Kazak Tehlikesi ve Özü Kalesi (15580-1630)”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2007.

ÖZTÜRK, Yücel, *Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1*, İstanbul, Aralık, 2004.

ÖZTÜRK, Yücel, “Ukrayna Krizinin Kökleri: Sloboda Ukrayna”, *Beşinci Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (CIEES 2022)*, Eskişehir, 2022.

PRİTSAK, Omeļjan, “İlk Türk-Ukrayna İttifakı”, Çev, Kemal Beydili, *İlmi Araştırmalar* 7, İstanbul, 1999.

Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi, Yayına Haz: Ziya Yılmaz, TTK Basımevi, Ankara, 2005.